

ЛІНГВІСТИЧНА СТРУКТУРА ТЕКСТУ

*Бекетова Олена Вікторівна,**канд. філол. наук**Національна академія державного управління при Президентові України*

У пропонованій статті текст розглядається як рівноправний член і посередник в акті комунікації, однією з основних властивостей якого є цілісність, завершеність, внутрішня (семантична) зв'язність, яка здійснюється на рівні підтексту, має "семантичну природу" та являє собою цілісність як у формальному або текстонічному відношенні (повтор лексичних елементів, а також синтаксичних конструкцій), так і в змістовому чи контенсивному плані. Поєднання денотативних (тематичних) і сигніфікативних (рематичних) елементів служить меті створення цільного когерентного тексту.

Ключові слова: текст, дискурс, семіотична перспектива тексту, синтаксичний рівень тексту, прагматичний рівень тексту, семантичний рівень тексту.

Дослідження взаємозв'язку лінгвістики з психологією, логікою, риторикою дозволяє визначити новий, якісно відмінний рівень вивчення мовних явищ, краще зрозуміти логіку побудови мови та її функціонування. Підвищення інтересу до тексту та категорій, що його формують, необхідність вивчення лексико-граматичних характеристик лінгвістичної структури тексту зумовлюють **актуальність** та теоретичне значення дослідження.

Основною **метою** статті є визначення проблеми виду тексту з точки зору семіотичної перспективи тексту. Змістова структура тексту знаходить своє відображення в його лінгвістичній структурі, що має відповідні лексико-граматичні характеристики, які становлять предмет вивчення лінгвістики тексту. Остання включає такі аспекти як : 1) онтологічний (характер існування тексту); 2) гносеологічний (характер відображення об'єктивної дійсності в тексті); 3) психологічний (характер сприйняття тексту); 4) прагматичний (характер відношення автора тексту до об'єктивної дійсності та до змістової структури тексту); 5) власне лінгвістичний (характер мовного оформлення тексту) [Тураєва 1986, 5].

У нашому дослідженні надається перевага терміну "текст", а не "дискурс". Поняття "дискурс" ширше, так як охоплює лінгвістичний та екстралінгвістичний аспекти. Дискурс – це процес, в той час як текст – знятий момент процесу [Гальперин 1981]. Текст виступає важливою складовою дискурсу. **Об'єктом** цього дослідження є лінгвістичний бік такого складного явища, як текст публічного виступу.

Існує багато підходів до створення типології текстів, в основі яких лежать різні критерії їх виділення та класифікації. З одного боку, це класифікації, в основу яких покладені мовно-стилістичні характеристики, тобто інтралінгвістичні фактори (наприклад, класифікація текстів за нейтральним та експресивним, дієслівним і номінативним ознаками), класифікації з позиції зв'язку між реченнями. З іншого боку, є класифікації, орієнтовані на екстралінгвістичні фактори, такі як інтенція промовця, тема висловлювання, умови протікання комунікації. Ці групи критеріїв характеризуються двома підходами до вивчення тексту. У першому випадку вихідним є текст як продукт мовленнєвої діяльності, як статичний об'єкт, в іншому – текст у процесі його породження, як динамічна система вилучення та передачі інформації. Орієнтація на так звані екстралінгвістичні фактори дозволяє не тільки емпірично встано-

вити лінгвістичні особливості різних типів тексту, але й пояснити їх з гносеологічної точки зору [Ризель 1975]. Існує кілька підходів до класифікації тексту, орієнтованих на екстралінгвістичні фактори: 1) класифікація текстів з врахуванням їх функціонування в певних сферах комунікації (наукові, публіцистичні, ділові та ін.); 2) класифікація текстів з погляду композиції (тексти описувальні, розповідні та ін.); 3) класифікація, що базується на відношенні: відправник мовлення-предмет висловлювання (нейтральні та емоційно забарвлені); 4) класифікація, в основі якої лежить відношення: відправник – адресат мовлення (інформативні); 5) поділ залежно від виду комунікації (письмові, усні); 6) класифікація з точки зору форми комунікації (монологічні, діалогічні, полілогічні); 7) класифікація з врахуванням кількості учасників комунікації (тексти інтерперсональної та масової комунікації) [Ризель 1975, 4].

Досить актуальною є класифікація текстів за їх належністю до одного функціонального стилю. Основним екстралінгвістичним фактором виділення текстів у цьому випадку є сфери функціонування текстів в різних галузях людської діяльності, закріплених в свою чергу за різними формами суспільної свідомості. Існують також й інші критерії побудови типології текстів. Перший засновується на аналізі типів зв'язності тексту, в основі іншого лежить дослідження комунікативної настанови та визначаючих нею структурно-семантичних особливостей тексту [Ейлер 1974, 105]. Типологія, що створюється за другим принципом, базується на моделі мовленнєвого акту, запропонованого засновником структуралізму Р. Якобсоном [Якобсон 1985, 197]. Залежно від того, на який компонент комунікативного акту орієнтований текст, створюються різні опозиції. Так, при орієнтації на відправника повідомлення виділяються тексти індивідуальні та колективні. До перших належить більшість художніх текстів. Колективними текстами можуть бути тексти, що стосуються наукової прози, ділової мови. При настанові на повідомлення виникає опозиція текстів: художні/ нехудожні. Залежно від модулюючих відношень пропонується ще ряд опозицій, які можуть бути основою однієї з можливих типологій текстів. Так, Т. Ван Дейк пропонує наслідувати при визначенні типології текстів трихотомічний підхід, запропонований ще Аристотелем, тобто враховувати спосіб представлення матеріалу, манеру викладу, об'єкт репрезентації [Dijk 1972, 343]. М.Р. Майснова будує типологію текстів, орієнтовану на структуру початку, характер подання початкової інформації [Майснова 1978, 429].

У нашому дослідженні ми дотримуємося типології текстів, об'єднаних за їх належністю до одного функціонального стилю. Ієрархічний характер функціонально-стильової системи та різноманітності підходів до її класифікації зумовлені варіативністю принципів, що лежать в основі будь-якого складного явища. Відносно поділу на функціональні стилі та жанри в дослідженні витриманий погляд, відповідно до якого принципом поділу за функціональними стилями є мета та сфера комунікації, а за жанрами – форма комунікації. Найбільш адекватним пропонується поділ за типами текстів залежно від комунікативної ситуації, тобто на основі екстраполяції за теорією Р. Якобсона про компоненти мовленнєвого акту. Це породжує варіативність підходів до виділення виду тексту, який в нашому дослідженні визначається як *внутрішньожанровий різновид*, що співвідноситься в своїх ознаках з певним функціональним стилем і жанром та має риси, зумовлені типом комунікативної ситу-

ації. Фокусування уваги на одному з компонентів комунікативної ситуації створює відповідну типологію текстів. Проблема виду тексту розглядається нами у подальшому в такій послідовності: семіотична перспектива тексту та її рівні: синтаксичний, прагматичний, семантичний.

Семіотична перспектива тексту. Текст розглядається в комплексі його знакової природи [Hartmann 1971, 10]. Як мовний знак він існує на трьох відповідних рівнях: відношення знак-знак, знак-інтерпрет, знак-об'єкт. Це означає, що синтаксис тексту, прагматика та семантика тексту є рівнями семіотики, або інтегративної лінгвістики тексту. Ми виходимо з положення про те, що кожна конституція або підструктура тексту, визначається екстенцією (лат. "extensio" – розширення), делімітацією (лат. "delimitatio" – розмежування) та когеренцією (лат. "cohaerere" – взаємозалежність) [Plett 1975]

Синтаксичний рівень тексту. Синтаксична екстенція дає відповідь на питання, як співвідноситься мовний знак "текст" з іншими мовними знаками. Залежно від дистрибуції часткових знаків на одиничні текстові реалізати існують різні тексти та види текстів [Gulich 1972, 1–5]. Усі знаки, за винятком фонем, представляють структурні одиниці, що містять у собі комбінації інших одиниць. Наприклад, морфема складається з комбінації фонем, синтагма – з комбінації морфем. Вивчення одиниць, що розширюють межі синтаксичної теорії, вводять в неї як предмет дослідження одиницю більшу, ніж речення, а саме – складне синтаксичне ціле, або надфразову єдність. Ця галузь синтаксису (гіперсинтаксис) є однією з найменш досліджених питань лінгвістики тексту [Тураева 1986, 2; Москальская 1981].

Синтаксична делімітація тексту означає, що кожен текст завдяки додаванню знаків може бути збільшений до нескінченності.

Синтаксична когеренція тексту показує, що комбінація часткових знаків підпорядковується певним правилам об'єднання [Vater 1992].

Прагматичний рівень тексту. З погляду прагматики текст є інструментом мовної комунікації відправника та адресата. Під прагматикою тексту розуміють аспект функціонування мовних одиниць, вибір яких визначається інтенцією відправника, який враховує умови акту комунікації та прийняті у певному функціональному стилі норми мовленнєвого вживання, а під прагматичною спрямованістю – властивість тексту виявляти системний вплив. Ми базуємося на комунікатоцентричний підхід у дослідженні прагматики тексту, при якому описування здійснюється в напрямку: інтенція – структурно-семантичні засоби її реалізації; та текстоцентричний (вивчення взаємодії структурно-семантичних та інтенційних параметрів висловлювання, яке виступає як "інформаційний слід мовленнєвого акту").

Прагматична екстенція тексту вимірюється обсягом комунікативної єдності одиниць. Остання позначається домінацією стратегії тексту або його іллокутивною роллю [Austin 1962], функціональність якої підпорядковує інші ролі.

Прагматична делімітація тексту позначається через подвійне комунікативне переривання, яке виділяється за допомогою метапрагматичних сигналів на початку та на кінці знакового потоку. Єдність комунікативної функції є конститутивною основою текстів та їх класів, а також умовою можливості їх зовнішнього та внутрішнього розмежування.

Прагматична когеренція тексту закладена в особистості учасників комунікації, базується на пресуппозиції пропусків тексту, утворює його взаємозалежну послідовність; вона існує на рівні глибинної структури. Прагматичне поняття когеренції показує, що текст становить процесуальне явище з різними рівнями розвитку [Dieckmann 1975]. Прагматична екстенція, делімітація та когеренція є важливими складовими тексту аргументативного характеру, які беруться в основу дослідження макро- та мікроструктури тексту публічного мовлення.

Семантичний рівень тексту. З боку семантики текст є знаком, що позначає і виконує функцію заміщення. Семантика тексту містить номінативний та комунікативний компоненти. У тексті пересікаються комунікативна, когнітивна та емотивна функції [Тураева 1986].

Семантична екстенція тексту дефінується через присутність референційних одиниць мовних елементів, що є підпорядкованими темі тексту та багатьом факультативним темам. Тема та часткові теми утворюють семантичну конституційну основу для текстів та їх частин. Їх реалізація відбувається через семантичну експанцію, тобто через конкретизуюче відхилення від теми [Dijk 1972; Dressler 1972].

Семантична делімітація тексту орієнтована на єдність тематичної референції. Зміна теми означає зміну тексту. Така зміна сигналізується через метасемантичні прояви (маркування абзацу, заголовки, тощо). Семантична когеренція тексту залежить від однакового денотативного відношення (кореференції), яке описується за допомогою однакових семантичних ознак.

Отже, синтаксично знакоорієнтована лінгвістика тексту розглядає об'єкт свого дослідження як мовний знак, мінімальною умовою конституції якого є закрита (емічна) та взаємозалежна (когерентна) сиквенція двох чи більше речень. Текст розглядається як макролінгвістична знакова одиниця, що складається мінімально з двох когерентних речень емічної структури. Лінгвістика, що конститує з синтаксичної перспективи об'єкт свого дослідження – "текст" –, є кодеоорієнтованою, тобто аналізує комбінаторику текстоутворюючих мовних знаків. Семіотична перспектива граматики досліджує текст як комунікативну функціональну єдність, конституційною основою якої є продуцент (відправник) та реципієнт (адресат). Екстенція тексту підпорядкована домінації функціональної стратегії повідомлення, що надає тексту його специфічного комунікативного статусу. Такі стратегії тексту, або його іллокутивні ролі, мають характер прагматичних універсалей. Семіотична перспектива семантики досліджує текст як референційну одиницю значення.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, текст розглядається як рівноправний член і посередник в акті комунікації, однією з основних властивостей якого є цілісність, завершеність, внутрішня (семантична) зв'язність, яка здійснюється на рівні підтексту, має "семантичну природу" та являє собою цілісність як у формальному, або тектонічному відношенні (повтор лексичних елементів, а також синтаксичних конструкцій) так і в змістовому, чи контенсивному плані. Поєднання денотативних (тематичних) і сигніфікативних (рематичних) елементів служить меті створення цільного когерентного тексту. Не остаточно досліджений комплекс питань вивчення стилістичної специфіки текстів публічного мовлення з урахуванням його прагматичної направленості, актуальних проблем функціонування мовних

одиниць різних рівнів у тексті, проблем стилістики і лексикології зумовлюють перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку.

В предлагаемой статье текст рассматривается как равноправный член и посредник в акте коммуникации, одной из основных особенностей которого является целостность, а также внутренняя (семантическая) связность, осуществляемая на уровне подтекста. Объединение денотативных (тематических) и сигнификативных (рематических) элементов служит цели создания цельного когерентного текста.

Ключевые слова: *текст, дискурс, семиотична перспектива текста, синтаксический уровень текста, прагматический уровень текста, семантический уровень текста.*

The article is devoted to the problems of linguistic structure of discourse. The research data prove that discourse is an active participant in the act of communication. Its peculiarities are formed by internal semantic coherence.

Key words: *discourse, semiotic perspective, syntactic level of the text, pragmatic level of the text, semantic level of the text.*

Література:

1. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 168 p.
2. Гальперин И.П. Текст как объект лингвистического исследования / И.П. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Ейгер Г.В. К построению типологии текстов / Г.В. Ейгер // Лингвистика текста [Матер. научн. конфер]. – М., 1974. – Ч.1. – 230 с.
4. Dieckmann W. Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache W. Dieckmann. – Heidelberg: Carl Winter Uni, 1975. – 147 S.
5. Dijk T. Some aspects of text grammars. A study in theoretical linguistics and portics / T. Dijk. – Amsterdam-Paris-Hague, 1972. – 239 S.
6. Dressler W. Einführung in die textlinguistik / W. Dressler. – Tübingen : Max Niemeyer, 1972. – 135 S.
7. Gülich E. Textsorten als linguistisches Problem / E. Gülich. – Textsorten: Althenaeum, 1972. – S. 1–5.
8. Hartmann P. Text als linguistisches Objekt / P. Hartmann // Beiträge zur Textlinguistik. – München: Fink, 1971. – S. 2–29.
9. Майенова М.Р. Теория текста и традиционные проблемы поэтики / М.Р. Майенова // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. 8. – С. 126–13.
10. Москальская О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
11. Ризель Э.Г. Стилистика немецкого языка / Э.Г. Ризель. – М.: Высшая школа, 1975. – 316 с.
12. Тураева З.Я. Лингвистика текста / З.Я. Тураева // Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.
13. Plett H. Textwissenschaft und Textanalyse. Semiotik, Linguistik, Rhetorik / H. Plett. – Heidelberg: Quelle u. Meyer, 1975. – 354 S.
14. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – М.: Прогресс, 1985. – 455 с.
15. Vater H. Einführung in die Textlinguistik: Struktur, Thema und Referenz in Texten / H. Vater. – München: Fink, 1992. – 206 S.